

Tyveri og forholdsregler derimod i det 19. århundrede

Af *Laust Kristensen*

I Danske Lov 6-7-15¹⁾ findes en bestemmelse om, at en person, der mener at være bestjålet, kan kræve husundersøgelse hos alle beboere i en landsby eller et sogn. En sådan husundersøgelse benævnes hussøgning. Beboerne i en landsby kan ikke modsætte sig en sådan ransagning, men til gengæld er det ret kostbart²⁾ for den, der kræver undersøgelsen, at få den foretaget, idet herredsfogeden, senere amtmanden, skulle iværksætte den. Endnu i 1851 var denne lovbestemmelse i kraft.³⁾

Hvor ofte man har gjort brug af denne lovbestemmelse, har jeg ikke undersøgt, men som det fremgår af det følgende, har sognefogeden i Emtekjær ladet foranstalte en sådan, hvorfor han måtte betale c. 7 rgd. Det, der har givet anledning til denne lille artikel, er imidlertid, at man i Tanderup sogn, hvor Emtekjær er beliggende, har taget sagen i sin egen hånd og oprettet en overenskomst om husundersøgelse. Dels tog det nogen tid, inden amtmanden fik foranstaltet en sådan undersøgelse, dels var det ret dyrt, og derfor blev man enig om i januar 1837 simpelthen at oprette en overenskomst om husundersøgelse eller hussøgning, som det hedder.

Der er bevaret en afskrift af „Forening mellem Tanderup Sogns Beboere angaaende Tilladelse til Huussøgning“. Hvor almindelige sådanne overenskomster har været, ved jeg ikke; det er første gang, jeg har set en sådan. Det er ret tilfældigt, at den eksisterer endnu, og skyldes kun, at den kendte lokalhistoriker Niels Kjærby fra Assens har taget en afskrift⁴⁾ af den i 1939. Den fandtes i en bylaugsprotokol fra Emtekjær, men denne protokol

brændte sammen med Mads Jørgen Jørgensens gård i Emtekjær i 1961. En datter fra gården, Else Jørgensen havde afskriften. Når man har kunnet oprette en sådan overenskomst i Tanderup sogn, og næsten alle beboerne er gået med – tvunget eller frivilligt? – så kunne man formode, at det var noget kendt, noget der ofte fandt sted, men kilderne er ret tavse om denne sag.⁵⁾ Er man vidende om lignende overenskomster på Fyn eller andet steds i landet, er jeg interesseret i at høre derom.

Her følger en nøjagtig gengivelse af Niels Kjærbyes afskrift:

Forening

mellem Tanderup Sogns Beboere angaaende Tilladelse til Huussøgning. –

De hyppige Indbrud forenet med Tyverie der paa adskillige Steder har været temmelig betydelige her i Sognet sidste Efteraar, maae unægtelig vække det Ønske hos de Bestjaalne, at faae gjort Huussøgning. – Vel tillade de allernaadigste Kongelige Anordninger sligt; men – først at erholde Amtmandens Tilladelse, medtager ofte saalang Tid, at Forbryderen gives Rum nok til at bringe sine Tyvekoster i Sikkerhed. – Dernæst medføre denne Huussøgning saa store Omkostninger, at den, hvis tunge Lod det blev, paa denne Maade, at miste enten en Deel, eller det meste af sin Eiendom: at hans Tab derved end mere forøges, om Hensigten ikke opnaaes. – Dette gjør Forbryderen desto tryggere, og hvo er sikkert for saaledes i et Øieblik, at blive berøvet Frugten af sine, maaske mange Aars Bestræbelser.⁶⁾ –

Dette har bevirket, at undertegnede Beboere i Tanderup Sogn, have forenet os om: efter ethvert betydeligt Tyverie, der er sket her i Sognet, at lade gjøre Huussøgning. – Hvad Huussøgning her i Sognet angaar, da tilstæde vi, at den hos Undertegnede maae skee, uden at søge Øvrighedens Tilladelse, under følgende Betingelser:

1 – Ved enhver Huussøgning skal enten Sognefogden, eller i hans Fraværelse een af Sognets Oldermænd være nærværende for at paasee at Forretningen skeer tilbørlig, og ingen Overlast eller Skade tilfø(i)es. – Til at udføre Forretningen, medtager Sognefogden eller Oldermændene, tvende eller flere Mænd af Sognet.

2 – Hverken maae Sognefogden, Oldermændene, eller de af dem udmeldte Mænd, om de ere tilstæde, vægre sig ved, naar forlanges, uopholdelig at iværksætte Forretningen. –

3 – Hos enhver af undertegnede Beboere, skal det staae Enhver af Sognets Beboere, der ved Underskrift har tiltraadt denne Forening, frit for, at lade foranstalte Huussøgning naar ønskes, om end Tyverie til samme Tid ikke er skeet; dog med den Betingelse at Søgningen altid skeer Byviis. –

4 – De Søgende tilstædes frie Adgang til ethvert Værelse eller Aflukke saavel i Stuehuset som i Udhusene. – Kister og andre Gjemmesteder forbinde vi os at oplukke til Undersøgelse; samt om Mistanke skulde opstaae skal de have Ret til at undersøge Jorden ved Gravning.

5 – Saadan Huussøgning skal skee uden mindste Betaling af den som Begjærer samme. – Men da Huussøgning uden for Sognet ikke kan skee uden Øvrighedens Foranstaltning, saa forbinder undertegnede samtlige Beboere sig til, i Forening at udrede de deraf flydende Omkostninger efter følgende Forhold, alle Gaardmændene betaler hver 13 skilling, Skolelærer Pedersen 13 skilling, hver Huusmand med Jord 5 skilling hvilket naar alle Gaardmænd og Huusmænd i Sognet tiltræde Foreningen vil udgjøre 7 Rigsbankdaler 4 Mark som bliver i det Hele 6 skilling mere end den Sum, Sognefogden i Emtekjær maatte betale for den sidste Søgning; – nærmere kan ikke naaes Summen uden ved Brøk Skil-

linger. — Hvis flere tiltræde Foreningen bliver Betalingen for hver enkelt Mand forholdsmæssig ringere. —

Af denne Forening opbevares en Gjenpart hos hver Oldermænd i Sognet, efter at de byevise Underskrifter ere overførte paa dem alle.⁷⁾

Emtekjær den 11te Januari 1837 —

Hans Pedersen. Anders Nielsen. Anders Andersen. Lars Jespersen. Lars Madsen. Hans Pedersen. Lars Pedersen. Hannibal Andersen. Jørgen Larsen. Niels Nielsen. Lars Hansen. Anders Andersen. Lars Hansen. Hans Nielsen. Søren Steen Andersen. Hans Christian Hannibalsens Enke. Anders Carlsen. Villum Rasmussen. Hans Andersen. Søren Petersen. Jacob Jensen. Peder Nielsen. Peder Hansen. Hans Pedersen.

(Underskrifterne er her oprindelige saa ovenstaaende er Afskrift efter Originaldokumentet, der endnu opbevares i Emtekjær Bylaugs gamle Protokol, som jeg har laant Sept. 1939. N. K.)⁸⁾

Denne overenskomst ligner meget lovbestemmelsen i Danske Lov, men fordelten ved den lokale overenskomst er, at man med meget kort varsel kan iværksætte en undersøgelse i sognet, og så er det gratis. Hovedregelen er, at alle huse skal undersøges. Der må ikke på forhånd rettes mistanke mod enkeltpersoner. Som det klart fremgår af indledningen til overenskomsten, så er grunden til dens oprettelse hyppige indbrud i Tanderup sogn i efteråret 1836. Man skulle tro, at der måtte være tale om helt usædvanlige retslige forhold, når man går så vidt som til at oprette en sådan overenskomst. Sindene har uden tvivl været i oprør.

Tanderup sogn hørte dengang til Wedellsborg Birk, og ved at slå efter i justitsprotokollen⁹⁾ for 1837 får vi nok svaret, der dog nok må betegnes som overraskende på flere måder.

Den 3. april 1837 opdager skrædder Johan Larsen af Nakkehus, Tanderup sogn, at et rødt uldent klæde, der har tilhørt ham, er fundet hos en hattemager i Assens. Hattemageren opgiver, at han

har købt det af Anne Hansdatter, der bor i Råhaugehuset i Aborre i Gamtofte sogn. Anne Hansdatter og hendes mand Jørgen Rasmussen Byllerup fængsles, og det viser sig nu, at de har flere tyverier på deres samvittighed. Der holdes flere forhør over dem i forsommeren 1837, og sagen slutter med en domsafsigelse den 26. juni 1837.

Anne Hansdatter tilstår 7 tyverier. 1) Hun begik indbrud hos gdr. Hans Larsen i Emtekjær. Ved at fjerne blyet i en rude og åbne vinduet kom hun ind i stuen, hvor hun tog en hørgarnskjole, der tilhørte datteren, $\frac{1}{2}$ pund garn og noget sytråd. Det hele vurderes til 3 rgd.-sedler. En del af kjolen fik de tilbage. 2) Hos gdr. Niels Nielsen i Emtekjær tog hun $2\frac{1}{2}$ pund smør, erstatning frafaldes. 3) Samme nat, som de ovennævnte indbrud fandt sted, natten mellem den 18. og 19. oktober 1836, begik hun også indbrud hos skrædder Johan Larsen, Nakkehus, der er omtalt ovenfor, og stjal for ialt 28 rgd. Deraf fik skrædderen sager tilbage for ialt 16 rgd., så der kræves i erstatning 12 rgd. 4) Omkring 3 uger før jul begik hun indbrud hos sognefoged Hans Pedersen i Emtekjær, hvor hun tog noget garn, 2 huer, 2 sæt hovedtøj og 2 sløjfer; det vurderes til 6 rgd. 5) Samme nat gik hun til Jørgen Larsens gård i Emtekjær og stjal for omkring 50 rgd. efter ejerens skøn, men da man ikke kunne sige nøjagtigt, hvad der var stjålet, frafaldt man krav om erstatning. Disse fem tyverier er alle begået i Tanderup sogn. Desuden tilstod hun et tyveri i Billeskov og et i Mygind.

Manden tilstår et enkelt indbrud i Gamtofte sogn, hvor han stjal 5 lagner, der er vurderet til 3 rgd. 3 mark.

Når man efter justitsprotokollen tæller det hele sammen, medregnet de 50 rgd. hos gdr. Jørgen Larsen (dette beløb er nok overdrevet), bliver hele Anne Rasmusdatters udbytte c. 110 rgd. Hvor meget det svarer til i penge efter 1974-målestok, ved jeg ikke, men nogen formue kan man ikke sige, det er. Alligevel får Anna Hansdatter efter vor opfattelse en urimelig hård dom. Hun dømmes til at piskes, stryges til kagen, som det kaldes, samt

til livsvarigt fængsel i et kvindefængsel i København. Det er en ry-stende hård straf, synes man.

Hendes mand får „kun“ fængsel i 10 måneder, men så tages der også hensyn til, at man anser ham for medvider i konens forbrydelser. Det er værd at bemærke, at ingen af de tiltalte tidligere har været straffet for nogen forbrydelse. Manden har tværtimod gode anbefalinger.

Når man ser så hård en strafudmåling, så må det hænge sammen med en almindelig skræk for tyveri, og det samme synes at bekræftes af Tanderup sogns reaktion ved at oprette den omtalte overenskomst.

Naturligvis kunne man ved at gennemgå justitsprotokollen finde mange eksempler på strafudmåling. Her skal kun nævnes et par, der kan være med til at illustrere forholdene. Henrik Andersen¹⁰⁾ fra Ronæs i Udby sogn bliver 17.4.1838 dømt for tyveri fra kirkebøsserne i Føns og Udby kirker, samt forsøg på samme i Indslev. Hans udbytte er på c. 20 rgd. Han dømmes til at stryges til kagen og at hensættes til fæstningsarbejde på livstid. Det har nok været skærpende omstændigheder, at det er kirketyveri, men alligevel synes straffen helt ude af balance med virkeligheden.

En tjenestepige i Balslev har taget et sigtebrød fra husbonden og anbragt det i sin kiste, hvor husbonden finder det. Hun dømmes til 14 dage på vand og brød i fængsel.

Man kan kun konstatere, at forholdene var sådan, som her beskrevet. Det er ret uforståeligt, at det kun er lidt over 100 år, siden tyveri betragtedes på denne måde. Man kan slet ikke sammenligne med forholdene i Danmark i 1974; det giver ligesom ingen mening.

Noter:

1. Kong Christian den Femtes Danske Lov – Udgivet af dr. jur. V. A. Secher 1891 spalte 976 f.
6. bog 17. kap. stk. 15: Siger alle mand, der i bye boe, nej for de koster, som mand lyser efter, og den, som kosterne mist haver, begær, at der maa

randsagis over al byen, da maa mand hannem det ej formeene; Dog skal fogden være overværendis; Og maa mand begynde i byen, hvor mand vil, og gaa saa huus fra huus, og intet huus gaa forbi; Men een mands gaard, eller to særlige, maa mand ej randsage uden hand, som begærede der at maatte randsagis, vil have forbrut sine tre Mark, om hand finder ej tyvnet der inde.

2. Vi ser i den overenskomst, der er oprettet mellem beboerne i Tanderup sogn, at sognefogden i efteråret 1836 måtte betale 7 rgd. derfor – se punkt 5 i overenskomsten.
3. Indenrigs Ministeriets skrivelse af 23.10.1851.
4. Foruden Overenskomsten om Huussøgning har Niels Kjærby også afskrevet flere interessante ting fra denne protokol, men det har ikke nogen særlig interesse her.
5. I alm. leksika og opslagsbøger finder man ikke begrebet hussøgning nævnt.
6. Hvis rettens udredning af, hvad Anna Rasmusdatter har stjålet, er i overensstemmelse med virkeligheden, så har ingen af gårdmændene på nogen måde været truet økonomisk. Sognefogeden Hans Pedersen i Emtekjær var fæster på en af sognets store gårde, Østervang, og sad i meget gode kår. Det synes mere at have været usikkerheden end selve tabet, der har forskrækket dem.
7. Det er kun fra Emtekjær bylaug, vi har kendskab til overenskomsten. Hvis der findes protokoller fra de andre bylaug i sognet, er de os ukendte.
8. Niels Kjærby's tilføjelse til afskriften.
9. Wedellsborg Birkedommers arkiv, Justitsprotokollen 1831–1853 folio 132–135 og flere steder – (Landsarkivet i Odense).
10. Justitsprotokollen 1831–1853 folio 147b–148.